

XEOGRAFÍA, HISTORIA E HISTORIA DA ARTE

*José Carlos Bermejo Barrera
Felipe Criado Boado*

ANTECEDENTES: A ORIXE DA FACULTADE DE XEOGRAFÍA E HISTORIA DA UNIVERSIDADE DE SANTIAGO DE COMPOSTELA

A Facultade de Xeografía e Historia da Universidade Compostelana naceu hai vinte anos, en 1974, como resultado da subdivisión da anterior Facultade de Filosofía e Letras. Desde aquela e ata agora mesmo, a docencia na devandita Facultade centrouse na impartición dun único título: a Licenciatura de Xeografía e Historia. Igualmente, antes desa data, na antiga Facultade de Filosofía e Letras, tamén tivo un peso fundamental a titulación de Xeografía e Historia, xa que era a única subtitulación do título de Licenciado en Filosofía e Letras, que se impartía nesa Facultade desde a súa fundación, a finais dos anos vinte, ata os anos sesenta.

A Licenciatura de Xeografía e Historia sempre estivo ineludiblemente

unida a un centro, mantívoase así ó longo dun dilatado período de tempo, e sobreviviu a réximes políticos moi diferentes: monarquía, república, dictadura e democracia. Por riba desta azarada historia política e social, a titulación de Xeografía e Historia mantivo uns trazos esenciais invariables, que definiron, ó longo do tempo, o carácter dela: un escaso número de alumnos (ata finais dos anos sesenta nos que esa situación cambiou radicalmente) e unha orientación (case exclusiva) cara á docencia no ensino medio, e de modo excepcional, no ensino superior.

O CAMBIO DA SITUACIÓN TRADICIONAL E A APARICIÓN DE NOVAS TITULACIONES

A situación anteriormente descrita alterouse profundamente desde os anos setenta. As causas desta alteración foron, en primeiro lugar, o crecemento exponencial do número de

alumnos nesta Facultade, ata chegar no recente pasado a uns 400 alumnos por curso; en segundo lugar, a ocupación masiva por parte dos licenciados, nos anos setenta, dos postos de traballo docentes nos centros de ensino medio, e tamén na universidade.

Paralelamente, constituíuse un novo marco universitario, definido pola implantación da autonomía universitaria desde mediados dos anos oitenta, a disgregación recente da Universidade Galega en tres universidades distintas (Santiago, A Coruña e Vigo) e a posta en marcha dun novo programa de titulacións universitarias en todo o Estado. Esta última circunstancia determinou a desaparición do antigo título de Licenciado en Xeografía e Historia, e a súa substitución por tres novas licenciaturas específicas en Xeografía, Historia e Historia da arte. Ó mesmo tempo, as dúas primeiras circunstancias están determinando o incremento da oferta e a variedade de títulos e, correlativamente, da competitividade entre universidades.

Na actualidade, aínda que soamente a Universidade de Santiago oferta os títulos de Xeografía, Historia e Historia da Arte, tódalas universidades ofrecen o título de Licenciado en Humanidades: a Universidade de Vigo, no seu campus de Ourense; a da Coruña, en Ferrol, e a de Santiago, en Lugo. Este título, aínda que de carácter moi diferente ós tres específicos que se imparten na Facultade de Xeografía e Historia,

capacita os seus alumnos para cubrir parte da demanda (fundamentalmente a docente) que tradicionalmente cubría o vello título de Xeografía e Historia.

Este ambiente de competitividade (nun mundo no que ata hai pouco a titulación de Xeografía e Historia e, polo tanto, a Facultade correspondente de Santiago reinaban de forma exclusiva) é tamén consecuencia doutra circunstancia importante: a Licenciatura de Xeografía e Historia deixou de se-lo referente case único do saber no campo das ciencias humanas e sociais.

Ata hai poucos anos, soamente disputaba a hexemonía neste campo coas Licenciaturas de Filosofía e Filoloxía; pero na actualidade compite con outras disciplinas e novas titulacións especializadas, entre as que se repartiu o campo tradicional de aplicación e orientación de Filosofía e Letras, como é o caso das titulacións de Socioloxía, Antropoloxía, Ciencias Políticas e, incluso, Xornalismo. Non hai moitos anos, e ata certo punto aínda na actualidade, os licenciados en Xeografía e Historia podían pensar en dirixirse cara a eses campos. Pero, no futuro inmediato, esas liñas de saída resultarán cada vez máis excepcionais, pois agora mesmo existe unha oferta de profesionais con formación especializada en cada un dos devanditos campos.

Nestas condicións, e desde o punto de vista do alumno que pense na posibilidade de obter algún dos títulos

que se ofrecen na Facultade de Xeografía e Historia de Santiago, poderíanse facer dúas preguntas fundamentais:

1º) ¿Que razóns, é dicir, que saídas xustifican cursar estudos de Arte, Xeografía ou Historia na actualidade, e ademais, facelo en Santiago?

2º) ¿Que ofrece a Facultade de Xeografía e Historia de Santiago en relación con cada un deses títulos?

Responde-la primeira cuestión significa analiza-la potencialidade dos estudos de Historia, Historia da Arte e Xeografía. E resolve-la segunda implica resumi-la organización, contidos e obxectivos das titulacións que recollen eses estudos.

A POTENCIALIDADE DOS ESTUDIOS DE ARTE, HISTORIA E XEOGRAFÍA

Como consecuencia de parte dos cambios que acabamos de citar, estase producindo unha transformación total do ámbito da acción profesional que tradicionalmente ocupou a Licenciatura de Xeografía e Historia.

As saídas profesionais cara á docencia están bloqueadas case totalmente. A idade media dos docentes, que "grosso modo" se sitúa ó redor dos corenta anos, e o descenso das prazas na docencia (debido á diminución do crecemento demográfico) implica o estancamento destas saídas polo menos

durante vinte anos, que será cando volva a haber postos de traballo na docencia, ó chegaren os profesores que os ocupan á idade de xubilación.

Mentres tanto, é pertinente preguntar que terán que facer vinte promocións de alumnos desas titulacións: ¿esperar pacientemente que se abra o devandito mercado de traballo ou adicarse ó diletantismo na súa profesión? Como é obvio que non hai solución nesta alternativa, é preciso asumir que a orientación e as saídas tradicionais da antiga titulación de Xeografía e Historia deben transformarse de forma case radical.

Esta transformación, por outra banda, non se pode orixinar, sen máis, no mundo académico. Esta transformación está presente, en realidade, no contexto actual, no que se están xerando, desde hai varios anos, uns cambios importantes na configuración e articulación do mercado de traballo relacionado coa Xeografía, Historia e Arte, que supoñen, cando se contempla o fenómeno cunha perspectiva a medio prazo, unha reconversión total da orientación profesional desas disciplinas.

Certamente, unha serie de circunstancias determinou que nos últimos anos se abrisen, e sigan incluso abríndose, novas saídas profesionais ás que se poden orienta-los alumnos de Xeografía e Historia. Sen incorrer nun optimismo esaxerado, pódese recoñecer, na actualidade, o xurdimento crecente

de novas demandas sociais, que dunha maneira ou doutra están relacionadas coas materias impartidas nunha Facultade de Xeografía, Historia e Arte. A configuración progresiva das sociedades finiseculares e postindustriais (orientadas cada vez máis á información, ós servicios e ó ocio, e nas que a produción nestes novos ámbitos está substituíndo de forma acelerada a produción baseada no sector industrial clásico) xera *novas necesidades*, que á vez dan lugar a *novas actividades*, e estas, a *novas profesións* ou saídas profesionais.

Neste contexto, aumenta cada vez máis a importancia das actividades relacionadas coa *xestión de Recursos Culturais e do Patrimonio Histórico*. Pouco a pouco articúlase en tódolos países occidentais unha nova e progresiva *industria cultural*, que abrangue moitos campos tradicionais da Historia, a Xeografía e a Arte; por exemplo: museos, arquivos, organización de exposicións, xestión do patrimonio histórico e artístico, arqueoloxía, consultorías culturais, turismo rural, organización do territorio, planeamento rural e urbano, estudos ambientais, música e disciplinas afíns, tratamento de arquivos e documentación, etc.

Como consecuencia xa palpable do desenvolvemento desta industria cultural e do incremento dos servicios relacionados coa xestión do Patrimonio Histórico, xurdiu un fenómeno novo dentro do mercado de traballo en todo o Estado (e non exclusivamente en Galicia): as *pequenas empresas privadas*

dedicadas á xestión e administración deses ámbitos de actividade. Este fenómeno explica a importancia das transformacións recentes no mercado de traballo, favorables para os licenciados en Xeografía e Historia.

Nesta situación resulta inevitable aceptar que, desde un punto de vista tradicional, as titulacións nas que se disgregou a anterior Licenciatura de Xeografía e Historia (isto é, Historia, Xeografía e Historia da Arte) convertéronse en saídas profesionais de carácter minoritario, pois tales titulacións, se descartámo-la orientación cara ó ensino medio (na que, como se dixo, competirían cos titulados en Humanidades), case non poden ter, neste momento, máis posibilidade ca realiza-lo terceiro ciclo e orientarse cara á investigación.

Pero, como dixemos, esas titulacións teñen tamén un futuro alentador, aínda que problemático: os novos ámbitos e traballos demandados pola *xestión de Recursos Culturais*.

É certo que, polo momento, este tipo de novas saídas caracterízase fundamentalmente pola súa precariedade, debida tanto á actual orientación neoliberal do mercado de traballo coma ó tipo de actividades ás que poden dirixirse os licenciados na Facultade de Xeografía e Historia; estas actividades soen ter unha duración limitada, ser moi especializadas, de temática variable e, xeralmente, mal retribuídas. Por outra banda, os titulados nesas Licenciaturas deben competir, nos

devanditos ámbitos profesionais, cos titulados noutras Licenciaturas afíns: os licenciados en Historia ou en Historia da Arte, cos arquitectos e licenciados en Belas Artes; e os licenciados en Xeografía, cos biólogos e cos ambientalistas.

Estes (novos) problemas deberíanse corrixir cunha axeitada formación. Unhas titulacións sólidas, ben articuladas, que capacitasen o alumno nas materias clásicas e básicas da Historia, a Xeografía e a Arte, e que, ó mesmo tempo, impartisen contidos específicos, necesarios para moverse profesionalmente nese novo ámbito profesional, serían a mellor garantía e recurso para, a medio prazo, cohesionar e consolidar esas novas saídas profesionais. Pero isto xa nos leva ó tema que imos tratar a seguir.

AS NOVAS TITULACIÓNS DE HISTORIA, XEOGRAFÍA E HISTORIA DA ARTE

Hai que recoñecer que a oferta docente que actualmente presenta a Facultade de Xeografía e Historia de Santiago non cobre totalmente as necesidades derivadas do novo profesional ó que anteriormente nos referimos. Para que as cubrise, esta Facultade debería desenvolver un programa docente máis amplo có actual, que incluíse novas titulacións, especialidades e materias. Este novo programa, elaborado consensuadamente por tódolos sectores do centro, constitúe no momento actual unha prioridade na

devandita Facultade, que se concretaría na posible impartición, a medio prazo, dun abano completo de titulacións e especialidades que cubrisen a maior parte das áreas de acción implicadas na *xestión de Recursos Culturais*. Ás titulacións vixentes en Historia, Xeografía e Historia da Arte, engadiríanse Humanidades (dotada dun triple perfil ou especialización curricular cara ás Ciencias Sociais, a xestión do Patrimonio Histórico e Cultural, e as Bibliotecas, Arquivos e Documentación), Musicoloxía, Antropoloxía, e unha Diplomatura de Biblioteconomía e Documentación.

Mentres tanto, e a pesar das carencias anteriores, a Facultade de Xeografía e Historia de Santiago constitúe o principal centro de docencia e investigación en temas de Historia, Xeografía e Arte. Isto débese ó amplo cadro de persoal docente que posúe (e que cobre tódalas áreas de coñecemento destas disciplinas), á produtividade das liñas e grupos de investigación en activo na Facultade e, finalmente, ós recursos básicos de docencia e investigación dos que dispón, e entre os que destaca a súa biblioteca de 80.000 volumes. Por todo isto, esta Facultade é o centro ideal en Galicia para formarse nos contidos clásicos da Historia, a Xeografía e a Arte; e a partir deste núcleo de coñecementos (que debe configura-la formación básica do profesional que despois se orienta a outros campos), pódese completa-la formación especializada, sobre todo a través do terceiro ciclo.

Os novos programas de estudio de Historia, Xeografía e Historia da Arte ofrecidos pola Facultade de Xeografía e Historia de Santiago, organizáronse, idealmente, como carreiras de catro anos, divididas en dous ciclos de dous anos cada un, nos que o alumno deberá cursar e superar un determinado número de créditos para obter a Licenciatura. Cada crédito equivale a 10 horas de clase, e constitúe unha unidade de cuantificación da docencia do alumno; non de cualificación, que a outorgan as "notas" habituais.

O deseño dos vixentes programas de estudio en Historia, Historia da Arte e Xeografía foi concibido con base en tres principios fundamentais: combinar unha *formación básica de carácter xenérico* en cada unha das disciplinas, cunha *formación de carácter teórico, metodolóxico e interdisciplinar*, que funcione como armazón elemental de cada programa e, simultaneamente, cuns *contidos especializados* que poidan orientar os alumnos ós diferentes campos ou especialidades das disciplinas.

O primeiro obxectivo cóbreño, fundamentalmente, as disciplinas que desenvolven as denominadas *materias troncais*, isto é, as materias e créditos que o Ministerio de Educación e Ciencia define como elemento común invariante en tódolos plans de estudos ofrecidos nas diferentes universidades do Estado para a mesma titulación. Suponse que estas materias deben servir para lograr unha mínima homoxeneidade e unidade

entre os diferentes plans de estudos que se poidan cursar nas distintas universidades para obter a Licenciatura de Historia, Xeografía e Arte. Ó mesmo tempo, estas materias ofrecen os contidos empíricos e concretos básicos de cada unha das disciplinas. Isto é certo, sobre todo, no caso das materias troncais do primeiro ciclo, é dicir, dos primeiros dous cursos da carreira.

O segundo obxectivo, ou *formación de carácter teórico, metodolóxico e interdisciplinar*, cubriuse conxugando unha serie de recursos específicos. En primeiro lugar, a través das materias troncais do segundo ciclo, que posúen contidos máis teóricos e metodolóxicos ca empíricos. En segundo lugar, a través dun pequeno grupo de disciplinas que a Facultade decidiu establecer como materias obrigatorias, o que quere dicir que serán cursadas ineludiblemente por tódolos alumnos que estudien na Facultade de Xeografía e Historia de Santiago, e que en cambio non existen en ningún plan de estudos doutra universidade. En terceiro lugar, aínda que con carácter excepcional, a través das materias optativas, que ofrecen, neste caso, formación teórica e metodolóxica referente a unha especialidade ou área concreta de coñecemento dentro da Xeografía, a Historia e a Arte. E por último, suponse ademais que o 10% dos créditos de libre elección que o alumno debe cursar para obter o título, deberán sobre todo enfocarse neste sentido; estes créditos (que nos plans de estudos de Xeografía, Historia e Arte son 36,31 e

30, respectivamente) pódese cursalo alumno entre a totalidade das materias que ofrece a Universidade, incluídas as da propia Facultade de Xeografía e Historia, e que non pertencen ó seu plan de estudos ou fosen elixidas como optativas.

O terceiro obxectivo, ou formación especializada, ofrécese fundamentalmente a través das *materias optativas*. Estas permiten que o alumno elixa entre as diferentes orientacións ou especialidades presentes en cada disciplina, e compoñe-lo seu propio deseño curricular. A oferta de materias optativas concentrouse sobre todo no segundo ciclo (terceiro e cuarto ano de carreira), xa que é máis lóxico iniciar a especialización despois de ter profundado nos contidos xerais a través das materias troncais no primeiro ciclo.

Os novos plans de estudos das titulacións de Historia, Xeografía e Historia da Arte deseñáronse tendo en conta, o máis posible, os principios e obxectivos básicos anteriores.

HISTORIA

O plan de estudos da Licenciatura de Historia ten un esquema básico que responde ó seguinte programa docente. No primeiro ciclo hai un bloque de disciplinas obrigatorias (troncais) que ofrecen contidos empíricos concretos referidos ás principais etapas históricas. E con estas

materias ofértase unha serie de optativas que versan sobre temas de historia non europea, e que responden ó obxectivo de relativizar e ampliar un pouco a perspectiva fundamentalmente eurocéntrica dos estudos históricos vixentes. Finalmente, existe un terceiro bloque de disciplinas obrigatorias de centro, que pretenden ofrecer unha formación de carácter teórico e metodolóxico xeral; estas disciplinas son moi doadas de recoñecer porque se formulan todas con títulos semellantes baseados na expresión *Fundamentos de historia...*

No segundo ciclo, a docencia concéntrase fundamentalmente nun amplo elenco de disciplinas optativas, que ofrecen a posibilidade de especializarse nun período concreto, se se elixen horizontalmente, ou nunha temática determinada, cando se escollen verticalmente. Non é imposible que un alumno decida, por exemplo, especializarse en Historia Rural e que para isto curse contidos de tódolos principais períodos históricos. Ademais, as materias optativas tamén introducen temas especializados (filosofía, socioloxía...). Xunto a estas optativas, hai un segundo bloque de disciplinas obrigatorias (troncais) que ofrecen contidos teóricos e metodolóxicos especializados en cada período histórico concreto. Un terceiro bloque, composto por tres disciplinas obrigatorias de centro, ofrece contidos específicos de historia de Galicia.

HISTORIA DA ARTE

O esquema xeral da Licenciatura de Historia da Arte é moi semellante ó da Licenciatura de Historia, salvando evidentemente a especificidade propia da materia. No primeiro ciclo, as disciplinas obrigatorias troncais ofrecen, sobre todo, unha visión de conxunto de tódolos principais períodos en historia da arte. As obrigatorias de centro, pola súa banda, versan sobre contidos metodolóxicos complementarios para ser aplicados á historia da arte. E as materias optativas introducen, en cambio, contidos de contextualización histórica.

No segundo ciclo, as disciplinas obrigatorias (troncais) foron deseñadas para introducir unha formación de carácter teórico e metodolóxico, e para tratar fenómenos artísticos especializados (música e cine). As optativas, pola súa parte, a través dunha oferta moi variada de contidos, aportan a posibilidade de profundar en tódolos aspectos e ámbitos da expresión artística de cada período histórico principal.

XEOGRAFÍA

Este modelo organizativo do plan de estudos cambia substancialmente no caso da Licenciatura de Xeografía, debido á especificidade desta disciplina. E como nele deben predominar a formación metodolóxica e a orientación cara ás aplicacións prácticas, as disciplinas troncais do primeiro e, especialmente, segundo ciclo céntranse neste tipo de contidos. As materias obrigatorias de centro de ambos ciclos completan a oferta anterior, e concéntranse en temáticas insuficientemente desenvolvidas dentro das disciplinas troncais, como a fotointerpretación, e a bioxeografía ou ordenación do espacio, que tamén ofrecen contidos de xeografía e historia de Galicia e de España.

As disciplinas optativas, pola súa parte, oriéntanse á formación en técnicas e procedementos específicos de análise xeográfica, así como en aplicacións prácticas concretas da Xeografía que lles permitan ós futuros xeógrafos traballar como técnicos en ordenación do medio, planificación, planeamento urbano e rural, etc.